

LÉTEZÉS-FORDÍTÁSOK

BÁNYAI JÁNOS

Domonkos István 1970-ben szerb (akkoriban még szerbhorvát) nyelvű kötetet adott ki: Ištvan Domonkoš: *prevodi trajanja*. Tribina mladih, Novi Sad, 1970. A tartalommutatója szerint összesen tizenegy, valójában tizenkét verset tartalmazó, huszonhat lapos füzet mutatója után a szerző(?), a kiadó(?) fontosnak tartotta közölni, hogy „pesme iz knjige *prevodi trajanja* autor je pisao na srpskohrvatskom jeziku”, azaz hogy a kötet verseit a szerző szerbhorvát nyelven írta. Nem fordításokat, hanem eredeti versszövegeket tartalmaz tehát a füzet.

Azóta ritkán esett szó erről a kötetről. Az UMIL nem tud róla. Igaz, ha jól látom, Domonkos első kötetéről, a *Rátka* (1963) címűről sem tud. Nem érdekes, hogy mi lehet az (el)hallgatás, a feledékenység oka. A lexikonnak majd egy következő kiadása helyrehozza a mulasztást.

A költészet történetében nem ritkaság, hogy költők más (idegen) nyelven (is) írnak verset, ha úgy érzik, annyira birtokában vannak már a másik nyelvnek, hogy ezt megtehetik. Az ilyen versek rendszerint nem tartoznak a költők főművei közé, legtöbbször kuriózumot vagy bibliográfiai adatot jelentenek csupán. A költők ilyen alkalminak mondható nyelv váltása alig járt különösebb következménnyel a költői életmű egészére nézve. Valamennyiben más azonban Domonkos versfüzetének rangja. Azonkívül, hogy (elfeledett) bibliográfiai adat, aligha vehető kuriózumnak, de alkalmi nyelv váltásnak sem. Itt ha nem is sokról, de mindenképpen többről van szó. Mert Domonkos István egész költői munkásságában fedezhetők fel a magyar költészet poétikai hagyomá-

nyából való pillanatnyi, ideiglenes „kilépésének” okai. Érdeemes itt most elidőzni egy pillanatra.

A magyarul talán *Létezés-fordításoknak*, vagy *A létezés fordításainak*, esetleg *Tartam-fordításoknak* mondható verses füzet darabjai az *Áthúzott versek* (1971) idején, majdnem bizonyosan e kötet Kiki című ciklusával egy időben íródtak, de a kötetek, vagy a füzet és a versciklus összevetése nem kínál különösebb meglepetést. Az összevetés során legfeljebb képek és motívumok hasonlósága ismerhető fel, se több, se kevesebb, mint amennyit egy-egy költői életmű „nyelvváltás” nélkül is tartalmaz. Egy-két vers azonban címe szerint, de motívumainak és képeinek elrendezésében is majdnem fordításnak látszik (Az életről és a halálról – o životu i o smrti; A költőkről – među pesnicima grada). (Talán azt is érdemes megjegyezni, hogy az *Áthúzott versek* nagy kezdőbetűvel írja a verscímeiket, a szerb(horvát) füzet következetesen kisbetűvel. A kötet cím is kisbetűs.) Az összevetés után, a megegyezések ellenére is megállapítható, hogy a szerb(horvát) nyelven írott versek eredetiek, nem saját versek fordításai, még akkor sem, ha a füzet címében a „fordítások” szó szerepel. A „fordítások” szó itt nem eredeti nyelvről célnyelvre való (le)fordítást jelent, hanem a létezés, a létélmény nyelvi megalkotását, valamint azt is, hogy a létezés, a tartam nyelvi megalkotásának egyik lehetséges „közvetítője” a „fordítás”. Ennek alapján mondható, hogy Domonkos István szerb(horvát) nyelven írt versei esetében a „fordítás(ok)” szó nem lefordítást, hanem műfajt jelöl. Egy olyan nem hagyományos lírai műfajt, amelynek poétikai követelménye a közvetettségnek, a közvetítőknél való nyelvi kiszolgáltatottság. A *Létezés-fordítások* más, vagyis idegen nyelvű versei ennek a poétikai felismerésnek és tapasztalatnak a termékei.

Mégis, annak ellenére, hogy a füzet verseinek eredeti nyelve a szerb(horvát), meg hogy a címben álló „fordítások” szó jelentése nem „lefordítás”, a tizenkét vers szerbül „mintha” fordítás lenne. Úgy hangzik, „mintha” fordítások lennének. Ez a kettősség a szerb(horvát) nyelven írott versek eredetiségét csak részben érinti, annyiban, amennyiben a versek poétikájának meghatározó tényezője. Ami azt jelenti, a szerbül írott versek előtt nem nyílt meg a szerb költészet hagyományvilága. Annak ellenére sem, hogy egyik versét Rastko Petrovićnak, a szerb modernitás „tisza eksztázist” kereső költőjének ajánlotta Domonkos

István. Mert éppen a szenvedélyesség, az egzotikum, az „eredendő” áll az ő szerb(horvát) nyelven írott verseitől a legtávolabbra. Szerb versek a szerb költészeti hagyományon kívül – ez Domonkos István létezés-fordításainak poétikailag megkülönböztető jegye.

Ennek a különös lírai helyzetnek a megértésében, bár nem kínál fontos tapasztalatokat, mégis jelentős szerep jut az *Áthúzott versek* Kiki ciklusa és a szerb nyelvű kötet tematikus, motivikus és nyelvi megfeleléseinek és eltéréseinek. A Kiki ciklus darabjai, de egy-két kivételtől eltekintve az egész kötet (az *Áthúzott versek*) is, a *Rátka* kötet verseiben megismert erős metaforikusság és nyelvi szürrealizmus leépítése, a köznyelv líraiságának meghódítása, a jelentéktelen jelentességének felismerése. Hasonlóképp a *Létezés-fordítások* költeményei. Azzal a nem mellékes különbséggel, hogy ez utóbbiakból még kihallatszik a korai versek nem rejtett elégikussága. A füzet egyik legszebb darabjának címe (elegično – elégikusan) is jelzi ezt. Valamint az egész kis füzetén áthúzódó szerelem-szólam, ami a Kiki-verseknek is tematikus meghatározója. Csakhogy a szerb(horvát) nyelvű versekben, éppen az elégikusság folytán, vállalt, míg a Kiki-versekben ironikus nyelvjárással távol (vagy távolabb) tartott szólam a szerelem. A köznyelv lírájának felfedezése a Kiki ciklus darabjaiban a líraiság, az elégikusság, ezzel együtt a stilizáltság leépítése. A szerb nyelvű füzet ezt a retorikai és stilisztikai leépítést nem, vagy csak részben végzi el. Ennek oka nyilván abban található, hogy az ideiglenes nyelvváltás ellenére Domonkos szerb nyelvű verseit a magyar költészet poétikai hagyománya alakítja, de az is tartja fogva, sokkal inkább, mint az azonos, vagy megközelítőleg azonos időpontban írott magyar nyelvű verseket. Mintha ez a jól felismerhető különbség a magyar és a szerb nyelvű versek között azt is jelezné, hogy az idegen nyelv, még ha magas szinten ismert nyelv is, kevesebbet, kevesebb nyelvi, poétikai és formai szabadságot engedélyez a költőnek, mint az anyanyelvű megszólalás.

Ha az *Áthúzott versek* kötet valóban „áthúzta” a *Rátka* metaforikus diszkurzusát, és a viszonylagos alustilizáltság poétikáját dolgozta ki a mindennapi beszéd alapjain, s így előkészítette az *Áthúzott versek* végére sorolt Kormányeltörésben című nagy vers beszédmódját, akkor a szerb(horvát) nyelvű versfüzet nyelvi tapasztalata, vagyis az ideiglenes „nyelvváltás” csődélménye, a nagy vers közvetlen előzményének tekint-

hető. A *Létezés-fordítások* versei, minthogy aligha tartozhatnak a szerb költészet poétikai hagyományába¹, de a magyar költészetben is idegen „testek”, távolról azt a létélményt közvetítik (ezért „fordítások”), amelyet a Kormányeltörésben „nyelvromlása”, a nyelvrontás poétikája mond ki mindennél erőteljesebben és hatékonyabban.

A „fordítás” Domonkos István szerb(horvát) nyelven írott verseiben az idegenség nyelvi megtapasztalása. A Kormányeltörésben a nyelv „fordítás” (nyelvváltás) előtti állapota és helyzete.

¹ Domonkos István szerb nyelvű kötetének (*Ja biii*. Matica srpska, Novi Sad, 1973) fordítója, Judita Šalgo, a kötethez írt jegyzetében arról (is) szól, hogy válogatásába nem vett fel egyetlen darabot sem a *Létezés-fordítások* versei közül. Ez is jelzi, hogy a szerb költészet nem fogadta be Domonkos szerbül írt verseit. Judita Šalgo azonban nem figyelt fel e füzet végén található mondatra, így a verseket tévesen a költő saját versei „átköltésének” tartja.